

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8
Issue: 51
Year: 2022
Pp: 466-472

Arrival
15 February 2022
Published
30 April 2022

Article ID
61786
Article Serial Number
2

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.61786>

How to Cite This Article
Uslu, R. (2022). "Abdülaziz Meragizâde Hakkında Yeni Bulgular ve Sultan II. Mehmed'e Şâhişube Makam Hediyesi", *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(51):466-472.

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Abdülaziz Meragizâde Hakkında Yeni Bulgular ve Sultan II. Mehmed'e Şâhişube Makam Hediyesi

New Findings About Abdülaziz Meragizade And The Musical Gift Shahishube Maqam To Sultan Mehmed II.

Recep USLU

Doç.Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Musikisi Bölümü İstanbul, Türkiye

ÖZET

Herat Sistemciler Müzik Ekolü kurucusu Abdülkadir Meragi'nin oğlu Abdülaziz Meragizade'nin hayatı hakkında özellikle son on yılda yeni bulgular ve bazıları bana ait yeni tespitler yapılmıştır. İlk defa hayatını 1999'da kaleme aldığım Abdülaziz Meragizade, Osmanlılar içinde Herat Sistemciler Musiki Ekolünün bir temsilcisiydi. Yeni bulgular, değerlendirmeler ve tespitlerin bir araya getirilmesi bilgilerden topluca yararlanmak açısından akademi alanına faydası olacaktır. Ayrıca makale başlığında görülen şâhişube hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Şâhişube Abdülaziz Meragizade tarafından icat edilmiş bir makamdır. O, bir taraftan kendine özgün yeni bir şube/makam icat etmiş, diğer taraftan aynı eserde bahsettiği 24 şube sayısında bir değişiklik yapmamıştır. Bu yönüyle babası Abdülkadir'in müzik teorisini temsil etmeye devam etmiştir. Diğer yönüyle II.Murad'ın ölümünden sonra Edirne'de yeni padişah olmuş II.Mehmed'e müzik alanında ustalığını gösteren bir şube icadında bulunmuş ve ona aynı şubede yapılmış tebrikiyye bestesi hediye etmiştir. Abdülaziz'in Orta Asya'dan Osmanlılara geldiği 10 yaşından beri içinde bulunduğu müzisyenler camiası ile gizli bir savaşı olmuştur. Bu, müzik ekolleri savaşıydı. Bu savaşın içinde kendisini ilk kez II.Murad'a hediye ettiği şafâşube makamında bir bestesi ile göstermişti, fakat padişah değişikliğinde devam eden rekabet içinde kendisini yeniden göstermesi gerekti. Abdülaziz, 1451 yılında padişah olan II.Mehmet için Nekkâvetü'l-edvar (: seçkin devirler) adını verdiği yeni bir kitap yazıp, o eserle birlikte icra ettiği makamdaki bestesiyle müzik alanındaki ustalığını hem yeni sultana hem de rakiplerine gösterdi. Bugüne kadar müzikoloji alanında Abdülaziz'in bestesinde kullandığı yeni icat şâhişubenin nasıl bir dizisinin olabileceği sorgulanmamıştı. Bu makale Abdülaziz Meragizade hakkında yeni bulgular eşliğinde icat ettiği şâhişube makamının nasıl olabileceğini yorumlamakla sınırlıdır. Nitel araştırma ve sistematik müzikoloji sunumuyla yazılan makalenin sonunda şâhişubenin ebced alfabe notasından günümüze nota transkripsiyonuyla dizisi, yanlış değerlendirmelerden ayıklanarak sorgulanmış, modern notaya çevrilmiş, ayrıca bir etüt ile müzikolojik canlandırma yapılmaya çalışılmıştır. Şâhişube makamının nasıl anlaşılması gerektiği önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Abdülaziz Meragizade, Abdülkadir Meragi, II.Mehmet, şâhişube, notasyon.

ABSTRACT

Especially in the last ten years, new findings and some new determinations have been made about the life of Abdulaziz Meragizade who was Herat Systematist Music School founder Abdülkadir Meragi's son. Abdulaziz Meragizade, whose life I wrote for the first time in 1999, was a representative of the Herat Systematists Music School in the Ottomans. Bringing together new findings, evaluations and determinations will benefit the field of academia in terms of benefiting from the information collectively. In addition, no study has been carried out on the shahishube seen in the title of the article so far. Shahishube is a maqam invented by Abdulaziz Meragizade. On the one hand, he invented a unique new shube/maqam, on the other hand, he did not change the number of 24 shubes he mentioned in the same work. In this respect, he continued to represent his father Abdülkadir's music theory. On the other hand, after the death of Murad II, he invented a shube that showed his mastery in the field of music to Mehmed II, who became the new sultan in Edirne, and gave him a congratulatory composition made in the same shube. From the age of 10, when Abdulaziz came to the Ottomans from Central Asia, he had a secret war with the musicians he was in. It was a war of music schools. In this war, he showed himself for the first time with a composition in the Safashube makam, which he gifted to Murad II, but he had to show himself again in the ongoing rivalry in the change of sultan. Abdulaziz wrote a new book called Nekkâvetü'l-edvar (: distinguished maqams) for Mehmet II, who became the sultan in 1451, and showed his mastery in music to both the new sultan and his rivals with his composition in the maqam he performed with that piece. Until today, it has not been questioned what kind of a scale Abdulaziz's new invention shahishube mode can be used in his composition in the field of musicology. This article is limited to interpreting how the shahishube maqam, which he invented about Abdulaziz Meragizade, could be in the light of new findings. At the end of the article, which was written with a qualitative research and systematic musicology presentation, shahishube's string from the abcad alphabet note to the present day with note transcription was questioned by removing the wrong evaluations, translated into modern notes, and a musical enactment was tried to be made with an etude. It has been suggested how the shahishube maqam should be understood.

Keywords: Abdulaziz Meragizade, Abdülkadir Meragi, Mehmet II, shahishube, notation.

1. GİRİŞ

Abdülaziz Meragi'zade'nin eser yazdığı Sultan II.Mehmed'in, 836/ 30 Mart 1432'de Edirne'de doğduğu ve eğitim gördüğü medreseden 845/1441 baharında, yani yaklaşık Mayıs ayında Edirne'den Manisa'ya gönderilmesini değerlendiren tarihçilerden bazılarının göre, Fatih, ilk eğitimini tahminen Saatli Medrese'de tamamlamıştır. Yani, II.Mehmed, daha 10 yaşında iken eğitiminin ilk aşamasını bu medresede tamamlamış demektir. Aldığı dini eğitimle Kur'an okuma yanında Arapça ve Farsça'ya, en azından yüksek eğitimin temel kitaplarına, belki de müzik bilgisi derslerine başlamış demektir. Manisa'ya tayin edildiği 845/1441 tarihinde Hızır b. Abdullah'ın II.Murad'ın emriyle

edvar kitabı yazması da ilginçtir, bu tarih bir tesadüf değildir, bu ikisi arasında bir ilgi olabileceğine burada ilk defa dikkat çekilmektedir. Balkanlardaki savaş sonucu II.Murad'ın uğradığı ilk yenilginin tesellisi de olabilir. Burada II.Mehmed'in yaşı konusunu özellikle andım, özellikle dikkat çekmek istedim, nedenini birazdan bahsedeceğim. Eğitimde geline bu yaş, Orta Asya'dan gelen bir başka kişinin hayatında da müzik eğitimi aldığı çocuk yaşa benzemektedir. Bahsedeceğimiz kişi, Sultan II.Mehmed'in Edirne'de 855/1451'de padişah olduğunda sarayda Orta Asya'dan gelmiş biriydi: Abdülaziz Meragizade. Bizim konumuzu yakından ilgilendiriyor.

Makalenin amacı Sultan II.Mehmed için icat edilmiş şâhişube makamının dizilerini doğru olarak tespit ve yeniden canlandırmasını ortaya koymaktır. Bu makam Meragi'nin oğlu Abdülaziz tarafından icat edilmiştir. Konuyla ilgili araştırmalar içinde Koç ve Khazrai-Azadehfar'ın çelişkili ifadeleri, kaynaklardaki bilgilerin karşılaştırılması ile giderilmeye çalışılmış ve şâhişube makamının dizisini doğru olarak ortaya koymayı amaçlanmıştır.

Makalede önce zamanın şartlarına işaret ederek Udi Hacı Abdülaziz'in hayatı hakkında yeni bulgular, düzeltilmesi gereken bilgiler ve şâhişube dizisinden bahseden yazdığı eser hakkında bazı yeni tespitler ortaya konmuştur. Ardından Abdülkadir Meragi'nin kitaplarının Abdülaziz'e intikal edişi; Abdülaziz'in *Nekâvetül-edvar* adlı eseri ve şâhişube; makamları hakkında bazı müzikolojik açıklamalar; şâhişube ve safaşube makamları dizileri ve şâhişubenin yeniden canlandırılması; bu olayın Fatih Sultan Mehmet hakkında yapılan filimler dolayısıyla sinema dünyasında kullanılmamasını eleştiren bir sonuçla sonlanmaktadır.

2. ABDÜLAZİZ MERAGİZADE'NİN HAYATI

Müzik teorisyeni Abdülaziz Meragizade, ben onu artık Meragizade olarak tanımlıyorum. Bu konuyla ilgili 1999 yılında ilk yazdıklarım birçok kişi tarafından tekrar edilmiştir. Fakat yine de 2005'te makalesini yazan Fallahzade (2005: s.180), Farmer'ın 1940'ta *Encyclopedia of Islam*'da yazdığı makaleden bu yana Abdülaziz hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ifadesini kullanır. Bu makaledeki derlemede 1999 yılında yazdıklarımın bir kısmını pekiştirip, bir kısmını düzeltip, bu arada hakkında yazılan yanlış ifadeleri tashih ederek konuya gireceğim.

Abdülaziz, ünlü müzisyen Abdülkadir Meragi'nin küçük oğludur. Hayatı hakkında hiçbir şey bilinmiyorken, İslam Araştırmaları Merkezi'nde çalışmanın verdiği imkanlarla bazı bilgiler benim önüme geldi. İslam Ansiklopedisi için yazılmış okuduğum yazıdaki bir yanlışın düzeltilmesiyle birden elimdeki belgenin Abdülaziz'e, II.Murat tarafından verilen Edirne Temürhan köyünün ikta belgesiyle karşılaştığımı anladım. Anahtar kelime "Hacı Abdülaziz" idi. Sonrasını araştırarak inşa ettim (Uslu 1999: 40; Uslu 2000: 452; Uslu 2007b: 31; Feldman 1996: 114. Abdülaziz'den bahseden Feldman'da bu bilgiler yoktur). Ben 1999 yılından itibaren müzikoloji alanında onun hayatı için ne inşa etmişsem, aynı bilgiler diğer akademisyenler tarafından biraz daha süslenerek aktarılmıştır. Benim yazdıklarımın sonra kısa sürede bu bilgiler birden anonimleşti, atf yapılmadan kullanılmaya başlandı, ancak bazen yanlış olarak aktarmalar yapıldığı da görülmektedir. Bu sebeple Abdülaziz'in hayatı hakkında yazılanlardan bazı düzeltmelerle konuya başlayayım.

2.1. Abdülaziz'in Doğum Tarihi

Abdülaziz'in hayatını ele alan ilk yazımda (Uslu 1999), henüz doğum tarihi bilinmeyen Abdülaziz'in 824/1421'de Edirne-Temirhan köyü ikta olarak verildiğine göre, yaşının en az 10-15 olması gerektiğini hesaplamıştım. 10 yaşında ud ustası olabileceğine ihtimal vermedim ve ilk yazılarımda yaşının 15 olabileceği ihtimaline göre hesaplamalar yaptım. Fakat bugün anlıyorum ki yanılmışım, daha az ihtimal daha doğruymuş. Artık babası Meragi'nin yeni yayınlanan kitaplarından Camiü'l-elhan'ın 816/1413 yılında yazdığı kaydından dolayı Abdülaziz'in doğum tarihini biliyoruz: 01 Muharrem 816/ 03 Nisan 1413. Bu tarih Abdülaziz meragizade'nin doğum tarihidir. Kitabı ve kitapta bulunan bu yeni notu İranlı müzikolog Babak Khazrai yayınlamıştır. Buna göre ve arşiv belgesi sebebiyle Edirne'ye geldiği kesin tarih 824/1421 olduğuna göre, Edirne'ye geldiğinde Abdülaziz henüz 09 yaşında idi demektir.

2.2. Abdülaziz'in Doğum Yeri

Abdülaziz'in, ilk yaptığım 15 yaş ihtimaline göre babası o sırada Semerkant'ta idi, ben de doğum yeri olarak Semerkant olabileceğini yazmıştım. Fakat 09 yaş bulgusuna göre babası o sırada Herat'ta olduğu için Abdülaziz'in doğum yerinin doğrusu Herat olması gerekiyor. Böylece doğum tarihi, doğum yeri ve Edirne'ye geldiği yaşı hakkında daha doğru bilgiler ortaya konmuş oluyor.

2.3. Abdülaziz'in Gelişi Gizlice Değil

Abdülaziz 09 yaşına kadar Herat'ta hem dini hem de müzik eğitimi alıyor. Kaynaklarda belirtilmediğine göre hafızlık yapmamıştır. Konuyla ilgili araştırma yapanlara göre öncelikle şu soru sorulmuş: Babası Timurluların elinde çok değerli biri olan, 09 yaşındaki bir çocuk, Orta Asya'dan Edirne'ye nasıl gelecek? Tarih kaynaklarında nasıl gelmiş olabileceği anılmadığı için benden önceki yazılarda "gizlice" diyenler vardı. O sırada babası Meragi'nin biat ettiği

Timurlu Şahruh, böyle yetenekli müzisyeni göndermeye izin vermez diye düşünerek, ben de önceki yazılanlar gibi, Abdülaziz'in Osmanlıya "gizlice" gelmiş olabileceğini yazmıştım. Fakat sonradan anlaşıldı ki II.Murat'ın devraldığı Osmanlı, 1402 Ankara savaşından itibaren Timurlulara biat eden bir Batı eyaleti gibi olmuştu. Osmanlılar önceleri Timur, sonraları Şahruh tarafından elçilerle birkaç yılda bir kontrol ediliyorlardı. Elçiler gidip geliyordu. İşte Abdülaziz bu elçi kervanlarıyla, bilinenin aksine "gizlice" değil, Sultan Şahruh'un bilgisi dahilinde Edirne'ye gelmiştir.

2.4. Abdülaziz'in Yanında Getirdiği Kitap

Hace Abdülaziz'in hayatı hakkında yazılanlar içinde düzeltilmesi gereken bilgilerden biri de yanında getirdiği söylenen 1421 tarihli *Makasidü'l-elhan* nüshası konusu vardır. Fakat bu konu bir sonraki Abdülkadir Meragi'nin Kitapları Edirne'de başlığı altında açıklanacaktır.

3. ABDÜLKADİR MERAGİ'NİN KİTAPLARI EDİRNE'DE

Bu bilgi düzeltmelerinden sonra Abdülaziz Meragizade, Edirne'den pek bir yere ayrılmamış olduğunu belirtelim, II.Mehmed zamanına kadar Edirne'de yaşamıştır. Abdülaziz, II.Mehmed'in eğitim gördüğü Saatli Medresede cemaat-ı mutribana ders vermiş olabilir (veya çalıcı mehterlerin çalıştıkları mekanda, mehterhanede ders vermiştir), daha da önemlisi küçük şehzade Mehmet ile burada, Saatli Medresede görüşmüş olabilirler. Saraydaki II.Murad'ın müzik meclislerinden dolayı da Abdülaziz ile şehzade Mehmet birbiriyle tanışıyorlardı. Ayrıca burada II.Murad bir külliye yaptırmıştı ve külliye Mevlevihane de vardı.

Abdülaziz'in müzik teorik görüşleri Mevlevi müzisyenlerin müzik teorisi görüşlerinden farklıydı, farklı görüşlerinden dolayı aralarında rekabet vardı. Türk müziği tarihinde Yeni Sistemciler Ekolü denilen bu teoriye sahip Anadolu edvar yazarları, müzikle ilgili edvar kitapları yazıp II.Murad'a hediye ediyorlardı. Babasının *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad es-Sani* adlandırılan kitabı yazıp göndermesini tetikleyen sebeplerden biri bu rekabetti. Abdülaziz, Karamanlı müzisyenlerin ve Mevlevilerin de desteklediği bu müzisyenler ile teorik tartışmalara girdiğinde, daha genç ve tecrübesiz Abdülaziz, onları ikna edemiyordu. Meragi, oğlunu desteklemek için bir kitap yazıp gönderdi. Müzik nazariyatı kavgası bitmemişti, fakat bu rekabet konusu başka bir konudur bu makalenin sınırlarını aşar. Mayıs 838/1435'te Abdülkadir Meragi öldüğü zaman II.Murad'a gelen elçiler, Meragi'nin kitaplarını da zaman içinde verese olarak Abdülaziz'e getirdiler. Muhtemelen bu organizasyonu Herat'taki büyük kardeşi udi Nureddin Abdurrahman düzenlemiştir. Gelen kitaplar arasında babasının Baysungur'a yazdığı, *Kitab-ı Lahniyye* diye bilinen bir kitabı daha vardı. Kitabın içeriği ilk defa tarafımdan ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır (Uslu 2015: s.32).

Abdülaziz, sahibi olduğu bu kitabın sonuna II.Murad için icat ettiği safaşube makamını not etmiştir, Farmer ansiklopedi makalesinde bu nattan bahsetmiş, fakat bu not İngilizce metinden Türkçeye "haşiye" diye tercüme edilmiş, kitabın adı da *Makasid* diye verilince sonraki araştırmacılar için bir yanlışlığa sebep olmuştur. Çünkü haşiye, bir kitaba kitabın metniyle ilgili sonradan yapılan açıklamalı ilaveler için kullanılan bir terimdir, kitapla alakası olmayan küçük notlar için haşiye terimi kullanılmaz. Ayrıca Abdülaziz'e miras kalan kitaplar arasında bir de babasının Şahruh'a yazdığı *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Şahruh* diye adlandırılan başka bir kitap daha vardı. Maalesef bu kitabın orijinali muhtemelen Orta Asyadan Anadoluya yolculuk sırasında yıprandığı için elimizde 1436 tarihinde kopya edilmiş, daha sonraki tarihlerde tamir görmüş bir başka nüshası vardır, aslı yoktur. Fakat istinsah eden Hızır b.Mali, kitabın orijinalini yansıttığını özel bir istinsah kaydı biçimiyle belirtmiştir: Bu kitap 1418 tarihinde yazılmış olan kitaptan 1436 yılında istinsah edilmiştir şeklinde ferağ kaydını bitirmiştir. Bu *Makasid* versiyonları konusu ilginçtir ve aralarındaki önemli metin farklarından dolayı üç versiyon oldukları artık biliniyor (Uslu 2019: 1-20; Aralarındaki farkların ayrıntıları konusunda Uslu 2021: 1643).

Burada özetlediğimiz durum aynı zamanda Meragi'nin kitaplarının Herat'tan miras yoluyla Osmanlıya geçişini göstermektedir. Sultan II.Murad'a yazılan *Makasid* nüshaları bundan sonra hep Osmanlı topraklarında çoğaltılmıştır. Abdülaziz'in büyük kardeşi udi Nureddin Abdurrahman o sırada Herat'ta idi, oğlu Mahmud Meragizade eserinde amcasından Hacı Abdurrahman diye (Agayeva 2009: 65) bahsetmiştir.

Hem Abdülaziz'in hayatı hem de Meragi'nin *Makasid* adlı eseri ile ilgili düzeltilmesi gereken bilgilerden biri de *Makasidü'l-elhan'ın* (: Müziğin maksatları) 1421 tarihli nüshası var mı yok mu problemidir. Farmer, 1421 tarihli bir *Makasid*'dan söz edince, göremediğim bu kitabın Abdülaziz'le birlikte gelmiş olabileceğini düşündüm ve 1999 yılında yayınlanan ilk makalemde Abdülaziz'in yanında 1421 tarihli bir nüshayı getirmiş olabileceği savını yazdım. Bu bilgi, bugüne kadar 20 yıl içinde yine bana atıf yapılmaksızın birkaç ünlü tarihçimiz tarafından da (Bardakçı; Halil İnalçık, 2020 youtube videosu) kullanıldı, televizyon programlarında dile getirildi. Hatta birkaç akademik kitapta (S.Agayeva, 2006 bildirisinden 2011; C.Behar, 2020) artık ortaya attığım teori, "anonim bilgi" olmuş, yani kaynağı belirtilmeden anılan bilgi gibi aktarılmıştır. Oysa Farmer'dan (1940) kaynaklanan 1421 tarihli *Makasid* bilgisinin bir hata olduğunu, birkaç kez yazmıştım; yani ilk yazdığım gibi Abdülaziz yanında ne 1418 ne de 1421

tarihli *Makasid* nüshası getirmemiştir, sonuna da haşiye yazmamıştır. Doğrusu ortada 1421 tarihli bir *Makasid* nüshası olmadığı artık anlaşılmıştır. O Edirne'ye yerleştikten iki sene sonra, babası Meragi, Sultan II.Murad için özel olarak yazdığı 826/1423 tarihli bir *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad es-Sani*'yi (Rauf Yekta nüshası) yine Şahruh'un elçileriyle, Şahruh'un bilgisi dahilinde gönderilmişti (Uslu 2019: 19). Üstelik daha özet bir *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Şahruh*'u bundan birkaç yıl önce, 1418'de onun adına yazmıştı; birkaç yıl sonrasında Sultan II.Murad'a daha geliştirilmiş bir halde, %85-90 oranında ilave ettiği bilgilerle yeniden metin inşa ederek *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad es-Sani*'yi yazdı ve gönderdi. Aynı adı taşıyan bir kitabın sunum kısmında her ikisinin de "Sultan" ünvanlarıyla yazması siyasi tarih açısından çok önemlidir (Sultan ifadesi artık doğuda ve batıda birbirlerine siyaseten denk sayıldıklarını tescil etmektedir). Bu kitabı, öncekinden çok daha farklı bir metinden oluşan Sultan II.Murad'a yazılan ilk *Makasid* kitabının Farsça üç nüshasını karşılaştırarak ben Türkçeye tercüme ettim, T.C.Atatürk Kültür Merkezi tarafından basıldı (2015).

4. ABDÜLAZİZ'İN NEKÂVETÜL-EDVAR'I VE FATİH İÇİN İCAT ETTİĞİ MAKAM: ŞÂHİŞUBE

1451'de II.Murad öldüğünde, II.Mehmet padişah oldu, tebrikler edildi, ona hediyeler getirildi. O sırada 38 yaşında olan Abdülaziz Meragizade de babasının kitabından esinlenerek, takipçisi olduğu Herat Sistemciler ekolünde, Edirne'de, yeni padişaha bir kitap yazdı: *Nekâvetü'l-edvar* (yani Devirlerin seçkinleri; yazması: TSMK III.Ahmed; Koç, 2017 içinde; Farmer 1940, EI'deki Abdulkadir Meragi maddesinden Feldman 1996: 114; Massoudiyye'den Fallahzadeh 2005: 180). 1940 öncesi araştırmalara dayanan Farmer, makalesinde Abdülaziz hakkında herhangi bir bilgi vermemesi normal olmakla birlikte, 2005 yılında eserini yazan Massoudiyye'nin Abdülaziz hakkında tek bahsettiği konunun yazdığı kitap olduğu görülmektedir. Massoudiyye'nin Abdülaziz hakkında Türkiye'deki bilimsel yayınlardan haberi olmadığı, yeterince araştırma yapmadığı anlaşılmaktadır.

Abdülaziz, böylece diğer Anadolu edvarı Yusuf Kırşehirli'nin etkisindeki müzisyenlere ve padişaha müziğin gerçek teorisi budur, diğerleri doğru değildir, beni destekleyin demek istiyordu. Fakat müzisyenler arasında rekabet var, kavga durur mu? Hayır. Müziğin Anadolu Türk-Rumi tarzını temsil eden Yeni Sistemci Anadolu ekolünün müzisyenleri II.Mehmed'in etrafında varlıklarını devam ettirdiler. Bir yıl sonra Kutbuddin Şirazi, Edirne'ye gelip bir müzik kitabı yazdı, Bursa'da bulunduğu sırada veya Edirne'de yazdığı sanılıyor, kitabını kesinlikle Edirne'de sunmuş olduğu anlaşılıyor. Riyaziyye alanında Mehmet Ladikli'yi yetiştiren Şirazi, kitabında Meragi'nin kurucusu olduğu Herat Sistemciler Ekolünü, *Mecelle fi'l-edvar* (: Devirlerde seçkinler) başlıklı kitabıyla özetlemiştir, Anadolu müzisyenlerinden de bazı bilgiler yazmıştır (Agayeva 2011: 55-56), burası önemlidir. Şirazi, konumuz olan Abdülaziz'i, bu eseriyle desteklemiş oluyordu.

Orta Asya'dan gelmiş olan Abdülaziz, 38 yaşında yazdığı Herat Sistemciler Ekolü etkisindeki *Nekaavetü'l-edvar* adlı müzik edvarı eserinde iki makam icat ettiğini belirtmektedir. II.Murat için icat ettiği birincisine "safâşube" adını vermiş; ikincisini ise 1451'de tahta oturan yeni padişah II.Mehmet için icat etmiştir, ona "şâhişube" adını vermiştir. Bu makamlarda sözleri kendine ait "culusiyye veya tebrikiyye besteleri" yapmıştır. Bunları *Fatih Döneminde Musiki* (Uslu 2007b: 64) adlı kitabımda "Fatih için yapılan besteler" bölümünde uzun uzun yazdım. Fakat konunun uygulaması farklı bir konu olduğu için bu makalede, şâhişubenin dizisi ve yeniden canlandırma müzikoloji metoduyla icrası konusuna dikkat çekiyoruz.

Abdülaziz Meragizade'nin (ö.890?/1485?) icadı olan şâhişube ve safâşube makamları II.Mehmed dönemine mahsus makamlardır. Safâşube, babası II.Murad için icat edilmişti. Konumuz olan şâhişube makamında bir sedarb usulde tarika canlandırması dinleti örneğine burada ilk defa yer verilecektir. Bundan sonraki kısımda makamların müzikolojik açıklamaları yer almaktadır.

5. MAKAMLAR HAKKINDA MÜZİKOLJİK AÇIKLAMALAR

Bu bölümde Abdülaziz'in icadı şâhişube ve safâşubenin nağmeler ve aralıkları üzerinden dizisini/seyrini tespit etmeye çalışacağız. Konuyla ilgili yazılanlardaki çelişkileri hal etmeye çalışacağız.

Edirne Valiliği tarafından düzenlenen Fatih ve Dönemi Arama Konferansı (Edirne-2020) programı içerisinde bu makam dizilerinin doğru olarak tespiti, dönemin müzik anlayışındaki yenilikleri tespit açısından önemlidir. 1451'de yazılan *Nekâvetü'l-edvar*, 2017 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir (Koç, 2010 ve 2017), ancak buradaki değerlendirmeler için yazmasından da faydalanarak ortaya konmuştur.

5.1. Şâhişube Makamı

1451'de icat edildiğini söyleyebileceğimiz şâhişube makamı dizisinin nağmeleri Koç tarafından yapılan çalışmada ebced notasıyla iki şekilde verilmiş olduğu görülür:

1-"A-C-h-H-YA-YC-Yh-YH" (Koç, 2010: s. 66);

2-“A-C-h-H-YA-YC-YD-YH” (Koç, 2010: s.127).

Dizilerde yer alan ebced harf notasyonu perdelerinden Yh ve YD farkı görülüyor. Bunlardan doğru olan hangisidir? Ortaya bir problem çıkmaktadır ve bu durum konuyla ilgili yazı yazan ne Koç’un tezinde ne de Khazrai-Azadehfar’ın araştırmalarında tartışılmamış, bir sonuca ulaştırılmamıştır. Koç, tezinin baskısında da görüleceği üzere, tezinde sayfa 66’da verilen dizi çevirisinde “YH” nağmesinin öncesinde “YD” nağmesi harfleri yoktur, ama sayfa 127’de verilen dizide ise “YD” vardır. Bu durumda ortaya bir çelişkili durum çıkmaktadır ve kaynağı olan yazmasına bakmak gerekmektedir. *Nekâvetü’l-edvar* yazmasında vr.25b’de şâhişube nağmeleri arasında, Koç tarafından “YD” olarak çevrilen nağme harfleri öyle bir yazılmıştır ki, dikkatsiz ve özensiz yazım sebebiyle nağme diğer taraftan “Yh” nağmesine de benziyor. Yazmadaki yazımdan da netlik ortaya çıkmamakta ve çelişkili durumla karşılaşmaktadır. Nitekim bir başka araştırmacı ikilisi olan Khazrai ve Azadehfar (2018: 177) da bu nağme konusunda tereddüt etmişler ve nağmenin yerine soru işareti koymuş oldukları görülüyor. Bu durumda konuyu diğer makam dizilerinin ebced harfleriyle karşılaştırarak araştırmak zorunlu olmaktadır. Nitekim yazmada açıklanan “muhayyer”i (Abdülaziz 1451: vr.25a) oluşturan nağmelerin harf karşılıklarına dikkat edildiğinde: “A-C-h-H-YA-YC-Yh-YH/ C-C-T-T-C-C-T” olduğu, yani Yh perdesiyle görülmektedir. Yh’nin bulunduğu dizi ve aralıkların Sistemciler Dönemi teorisyenlerinin muhayyeri ile aynı olduğu görülmektedir. Diğer kaynaklardan Safiyyüddin’in edvarında, Meragi ve Abdülaziz’in eserlerinde, Ladikli’nin eserinde gösterilen Meragi’ye ait muhayyer makamının dizi nağmeleri ebced harfleri hep aynı harflerlelerdir. Bu karşılaştırma sonunda yukarıda *Nekave*’de yer alan dizideki nağmenin “Yh” olması durumunda muhayyerle aynı olacağı anlaşıldığından, şâhişube dizisinde “Yh” nağmesinin değil, “YD” nağmesinin olması daha doğrudur sonucu ortaya çıkmaktadır.

Makaledeki bu karşılaştırmalar sonucunda şâhişube makamının nağme ve aralıklarının: “A-C-h-H-YA-YC-YD-YH/ C-C-T-T-C-C-T” (Abdülaziz 1451: vr.25b) şeklinde olması gerektiği tespit edilmiş ve gösterilmiştir. Abdülaziz’in tanımıyla şâhişube makamının aslı iki eski “nevruz-ı asıl”dan oluşmaktadır (Abdülaziz 1451: vr.25b; Khazrai-Azadehfar 2018: s.177), aralıklar nağmeler gibi paraleldir. Elde edilen sonuç Can hocanın gösterdiği Sistemciler Ekolünün dörtlü ve beşlilerine uygun bir dizidir (Can, 2001: s. 176, dörtlü 5, beşli 4). Bu sonuca göre Agayeva’nın bu şube için altı nağme demesi doğru değildir.

Abdülaziz’in eski musiki biçimlerinden biri olan “kavl-i murassa” formunda şâhişube bestesinin Arapça ve Farsça sözleri için şu eserlere bakılabilir: Abdülaziz 1451: vr. 25a; Uslu, 2007b: 64; Khazrai-Azadehfar, 2018: s. 176-177.

5.2. Safaşube Makamı

Yukarıda gösterildiği gibi bir makamın dizilerini araştırmak farklı kaynakları ve dizileri karşılaştırmayı gerektirmektedir. Sultan II.Murad zamanında icat ettiği Abdülaziz’in safaşube makamının incelenmesi ise başka bir makalenin konusu olmalıdır.

Ancak bilinen ve yazılanlar arasında düzeltilmesi gereken konulardan biri de Abdülaziz Meragizade’nin bestelerini kaydeden Şemseddin Aydını (Uslu 2007b) konusu vardır. Bu konuda yazılanlar da çoğunlukla benim araştırmalarımın oluşmaktadır (Uslu 2007a: 307).

Safaşube makamındaki bestenin makamı Yeni Sistemciler tarafından sümbüle makamı olarak bilinmekte olduğu, Mehmet Haki’nin 975/1567’de yazdığı biyografik kaynakta gerçek adının Ahmed (Yazıcı 2020: 500) olduğu anlaşılan Şemseddin Aydını’nın (ö.900/1495) güfte mecmuası sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu iki müzisyenin II.Mehmed zamanında saraya davet edilen hanende Şemseddin Ahmed Aydını’nın kendinden yaşça küçük olan besteci Abdülaziz Meragizade’nin birbirlerini dinledikleri ve bestelerini öğrendiğini söyleyebiliriz.

Aşağıdaki şekilde Abdülaziz’in şâhişube ve safaşubesinin porte üzerinde gösterimi vardır. Ebced harflerinin notaya çevirimi için Reşat Önal ile birlikte tasarladığımız nota transkripsiyonu esas alınmıştır.

ŞAHİŞUBE
Abdülaziz'in A C h H YA YC YD YH

SAFAŞUBE
Abdülaziz'in C C T T C C T Yh YZ YT K Kh KZ KT LB

ŞAHİŞUBE, TARİKA
SEDARB Müzik: Aytunç Aydın

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bildirimde iki makamdan şahişube ve safaşubeyi anlattım, birinin dizi ve seyrini porte üzerinde yazıldığı şekilde dinlettim. Fatih Sultan II.Mehmed için Abdülaziz tarafından icat edilen şahişube makamının gerçekte “A-C-h-H-YA-YC-YD-YH/ C-C-T-T-C-C-T” nağme ve aralıklarından olduğu tespit edildi. Bazı araştırmalarda yanlış yazım böylece düzeltilmiş oldu.

Şimdiye kadar birkaç 1453 Fetih veya Fatih ve benzer konularda filimler çevrildi (Tökel, 2018: s.481). Filimlerde kurgular, senaryolar çok güzel, çok muhteşem. Bize hitap eden filmler, destansı filmler. Peki ya müzikler. Müzikler Fatih Sultan II.Mehmed döneminden hiç iz taşıyor mu? diye sorguladığımız zaman verilecek cevap: Hayır. Kullanılan müzikler için bir Fatih Sultan II.Mehmed dönemi müzik uzmanına “ne yapabiliriz?” diye sorulmadığı ortada. Umarım bu konuda bir çalışma grubu ve proje bütçesi oluşturulur, müzikoloji biliminin verilerine uygun bir Fatih dönemi müziği yeniden canlandırılabilir.

Canlandırmaya örnek: Şahişube, sedarb, tarika:

(Şahişube sedarb tarika müzik icrası kayıttan dinletildi: www.youtube.com/watch?v=SI8r_xhkUUc).

Bu şahişube makam örneği benim elde ettiğim teorik bilgiler ışığında, yeniden müzikolojik canlandırılmasını Ordu Üniversitesi Konservatuvarı öğretim üyesi Dr.Aytunç Aydın tarafından tasarlanmıştır, bestelenmiştir, konferansta dinletilen etütteki udla icrayı gerçekleştiren Dr.Mehmet S.H.Gencoğlu, her ikisine teşekkür ederim.

Abdülaziz'in besteleri, bestelerinde kullandığı makam ve usuller de Fatih Sultan II.Mehmed dönemine mahsustur. Bunun yanında II.Mehmed için yapılan besteler, sözler (Uslu 2007b: 64-66); Anadolu'da yükselen Yeni Sistemciler Ekolünden bestecilerin kullandığı Türk-RRumi tavrı makamlar ve usuller vardır. Makamın mucidi Abdülaziz Meragizade icrasına, teorisinin dışında, Anadolu müziğinin yansıması, Orta Asya'da bilinmeyen sünbüle gibi makamlarda yaptığı bestesinde de görülebilir (Uslu 2007b: 31; Bu bilgi ben yayımlandıktan sonra birkaç yıl içinde

hemen anonimleşmiş görünüyör: Agayeva 2011: s.50). Bütün bunlar Fatih dönemi müziği için ham malzemeler, gerçekliğinden yararlanmak lazımdır.

Bence valilikler veya belediyeler tarafından düşünülen Fatih müzesi teşebbüsleri içinde mutlaka müzik ve mehtere bir bölüm ayrılmalıdır. Her ne kadar öncesi hakkında bilgilerimiz yetersiz ise de, Osmanlı savaşlarında mehter kullanıldığı, Fatih'in İstanbul'u fetihten sonra Demirkapı'da nevbethane kurduğu meşhurdur. Bu bölümde yeniçeri mehter müzisyenler mankenleri önünde mehter çalgılarıyla canlandırma yapılabilir. Fonda Fatih dönemi müziğinden örnekler dinletilebilir. Fatih'e sunulan müzik eserleriyle ve müziklerle "Külliyat-ı Fatih" oluşturulabilir ve müzenin bu bölümünde teşhir edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Meragizade (1451). *Nekavetü'l-edvar*, TSMK, III.Ahmed, no.3462 (yazım yılı 1451).
- Ageyeva, S. (2011). "Osmanlı Sarayında Azerbaycanlı Musikişinaslar", *Has-bahçede ayş u tarab*, ed. Halil İnalıcık, İstanbul İşbank yay., s.47-62
- Ageyeva, S. (2009). "The Problems of Mugham as a Professional Musical Oeuvre", *Proceedings of International Musicological Symposium Space of Mugham 18-20 March 2009*. Baku: Şark-garb yay., s. 61-65
- Aydın, Aytunç (2020). "Şâhişube Canlandırması Tarika", 30.08.2020
- Can, Cihat (2001). *XV.Yüzyıl Müzik Nazariyatı*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Fallahzade, M. (2005). *Persian Writing on Music*, Sweden: Uppsala Univ.publish, s. 179-180.
- Feldman, W. (1986). *Music in the Ottoman Court*, Berlin
- Gencoğlu, M.S.H. (2020). "Şâhişube Canlandırması Tarika Ud İcrası", 31.08.2020
- Khazrai, Babak - Azadehfar, Mohammed Reza (2018). "Abdülaziz b. Abdülkadir Meragi ve ibdaat-ı u der musiki", *Âyine-i Miras: Mirror of Heritage*, vol. 16, sy. 62, Tahran 1396 hş., s. 173-178
- Koç, F. (2010). *Abdülaziz ve Nekaavetül-edvar Tercümesi*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi; Ankara Atatürk Kültür Merkezi yayını, 2017.
- Massoudiye, Muh.Taqi (1996). *Manuscripts Persans Concernant la Musique*, München: G.Henle yay. 1996, Abdülaziz'in eseri *Nekâve*'nin içindekileri sıralar.
- Meragi (1418), Abdülkadir, *Kitab-ı Lahniyye*, Oxford Bodleian Library, no. 1843 (new number in Ouseley, no. 264).
ONLİNE: https://www.youtube.com/watch?v=SI8r_xhkUUc (video).
- Tökel, Dursun Ali (2018). "Sinemada Fetih ve Fatih", *Fatih Sultan Mehmed Han* (ed. Fahameddin Başar), İstanbul Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv. yay., s.481-494
- Uslu, Recep (1999). "Abdülaziz Hacı", *Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul Yapı Kredi Bankası yay., c.1, s. 40
- Uslu, Recep (2000). "Sultan II. Murad Devrinde Musiki", *Journal of the Akademik Studies/ Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 4: s. 451-471
- Uslu, Recep (2007a). "Osmanlılar Ve Timurlular Arasında İki Müzisyen", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası: Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, s.307-312
- Uslu, Recep (2007b). *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Musiki*, İstanbul Fetih Cemiyeti yay.
- Uslu, Recep (2015). "Ünlü Müzisyen Abdülkadir Meragi Hakkında Yeni Bulgular", *Rast Muzikoloji*, III/sy. 1: s. 32-41
- Uslu, Recep (2019). "Meragi's Makasid Versions", *Yegah Musiki dergisi*, 2/1: s.21-40.
- Uslu, Recep (2020). "Abdülaziz", www.turkedebiyatisimlersozlugu.com, Online (er.tar.31.08.2020).
- Uslu, Recep (2021). "Rauf Yekta Koleksiyonundaki Meragi'nin Makasid'i Hangi Versiyondur?/ Meragi's Makasid in the Rauf Yekta Collection, Which Version Is It? Comparison Of Two Makasidu'l-Elhan". *International Journal of Social, Humanities and Administrative Studies: JOSHAS*. 7/44: s.1643-1652
- Yazıcı, M.Yunus (2020). *Belgradlı Mehmed Haki'nin Şakaik Tercümeleri*, doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü